

**Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького**

Кафедра історії

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З
КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»
(для студентів I-их курсів неісторичних спеціальностей)**

Мелітополь-2015

УДК 94:008 (477) Г 82

Методичні рекомендації до семінарських занять студентів з дисципліни
“Історія української культури” / Таравська Я.В. - Мелітополь, 2015. – с.

Рецензенти:

Гудзь В.В., к.і.н., доцент кафедри історії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Михайлов В.В., к.і.н., асистент кафедри українознавства Мелітопольського державного агротехнологічного університету

Рекомендовано Вченою радою Природничо-географічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету ім.Б. Хмельницького, протокол № 7 від 24.02. 2015 р.

Методичні рекомендації мають на меті допомогти студентам першого курсу зорієнтуватися у специфіці курсу “Історії української культури” при підготовці до семінарських занять та модульно-рейтингового контролю. У виданні вміщено рекомендації щодо матеріалу курсу, теми семінарських занять, список рекомендованої літератури до розділів, словник, в якому вміщено роз’яснення основних понять та термінів з курсу.

ВСТУП

Навчальна дисципліна “Історія української культури” надає змогу поглиблено вивчити та осмислити українську національну історію і культуру, освоїти духовні надбання нашого народу, які тривалий час розглядалися заангажовано, з позицій радянської ідеології.

Ця дисципліна дає студентам можливість розглянути ключові періоди історії української культури від первісної доби до сьогодення; ознайомився з основними надбаннями матеріальної і духовної культури України; репрезентує досягнення українського народу у контексті загальноєвропейської і загальносвітової культури.

“Історія української культури” виступає як узагальнююча дисципліна, яка розглядає українську культуру як цілісну систему єдності та взаємодії всіх її галузей.

Метою вивчення навчального курсу “Історія української культури” є формування у студентів системи знань про основні поняття національної культури в контексті культурних надбань світового співтовариства; повернення до витоків культури українського народу та до загальнолюдських цінностей; орієнтація молоді на шанобливе ставлення до національно- культурних досягнень і особливостей розвитку матеріальної та духовної культури.

Головні завдання курсу “Історія української культури”:

- з’ясувати сутність та методичні основи курсу та еволюції його сприйнятті;
- знати основні поняття культури, її функції та роль у формуванні високоосвіченої особистості;
- ознайомитися з теоретичними джерелами формування української культурологічної думки;
- виявити особливості та специфіку розвитку української культури;
- виявити закономірності виникнення, розвитку та функціонування культури у різних регіонах України, їх взаємозв’язок і наступність;
- знати досягнення, місце і роль української культури у контексті досягнень світової культури.

“Методичні рекомендації до семінарських занять і самостійної роботи з дисципліни “Історія української культури” містять відомості щодо матеріалу курсу, теми семінарських занять, список рекомендованої літератури до розділів, вказівки до написання та оформлення рефератів ІНДЗ. У словнику вміщено той обсяг термінології та основних понять, яким повинен володіти студент, засвоюючи програму навчального курсу “Історія української культури”.

Методичні рекомендації розроблено для студентів перших курсів неісторичних спеціальностей Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького денної і заочної форми навчання. Вивчення дисципліни «Історія української культури» спрямовано на реалізацію сучасної концепції освіти студентів вищих навчальних закладів України, основою якої є ґрунтовна історико-філософська підготовка у поєднанні з орієнтацією на світоглядно-філософські проблеми сьогодення.

1. Структура навчальної дисципліни

Назви змістовних Модулів	Кількість годин відведених на		
	Лекції	Практичні	Самостій на робота
Змістовний модуль I. Стародавня культура України			
Тема 1. Вступ до курсу. Первісна культура на теренах України	2	2	2
Тема 2. Українська культура княжої доби.	2	2	4
Тема3. Культура України литовсько-польської доби” XIV — XVII ст.	2	2	6
Тема4. Доба бароко в історії української культури	2	2	4
Змістовний модуль II. Українська культура Нового і Новітнього часу			
Тема 5. Культура України періоду національного відродження (кінець XVIII — середина XIX ст.	2	2	6
Тема 6. Українська культура першої половини XX ст.	2	2	4
Тема7. Українська культура періоду хрущовської “відлиги” (середина 50-60 рр.)	2	2	4
Тема 8. Культура України періоду застою	2	2	4
Тема 9. Сучасна українська культура	2	2	4
Усього годин	18	18	36

2. Теми семінарських занять

№	Назва теми	Кількість годин
1.	Первісна культура на теренах України	2
2.	Українська культура княжої доби	2
3.	Культура України литовсько-польської доби XIV — XVII ст.	2
4.	Доба бароко в історії української культури	2
5.	Культура України періоду національного відродження (кінець XVIII — середина XIX ст.)	2
6.	Українська культура першої половини XX ст.	2
7.	Українська культура періоду хрущовської “відлиги” (середина 50-60 рр.)	2
8.	Культура України періоду застою	2
9.	Сучасна українська культура	2
Всього годин		18

3. Теми самостійної роботи

№	Назва теми	Кількість годин
1.	Вступ до курсу. Стародавня культура України	4
2.	Українська культура княжої доби	4
3.	Українська культура в епоху відродження та реформації (XIV-XVII ст.)	6
4.	Українське бароко	4
5.	Українська культура нового часу	6
6.	Культура України кінця XIX- початку XX ст.	4
7.	Українська культура у 20-50 роки XX ст.	4
8.	Українська культура у другій половині XX ст.	4
Всього годин		36

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ “ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ”

Семінарське заняття № 1.

Тема: “Первісна культура на теренах України”

План

1. Архаїчні культури на території України.
2. Культура населення скіфсько-сарматського часу.
3. Загальна характеристика культури Античності.

Рекомендована література до теми:

1. Залізняк Л. Стародавня історія України / Леонід Залізняк. - К., темпора, 2012. - 542 с., іл.
2. Степанчук В. Льодовики, мамонти та первісні люди: Україна мільйон років тому / Вадим Степанчук. - К.: Наш час, 2008. - 192 с.
3. Макарчук С.А. Етнічна історія України: Навч. посіб. / С.А. Макарчук. - К.: Знання, 2008. - 471 с.
4. Історія української культури. Навч. посіб. / За ред. О.Ю. Павлової. - к.: Центр учбової літертури, 2012. - С. 86-120.

Темі доповідей:

1. Міфологія східних слов'ян, обряди та свята.
2. Культура античних міст-держав та колоній — Пантікапей, Херсонес, Ольвія, Фанагорія.
3. Велесова книга.

Семінарське заняття № 2.

Тема: “Українська культура княжої доби”

План

1. Загальна характеристика періоду Київської Русі.
2. Писемність і освіта.
4. Розвиток літератури та науки.
5. Мистецтво і архітектура українців княжої доби.

Рекомендована література до теми:

1. Історія української культури. Навч. посіб. / За ред. О.Ю. Павлової. - к.: Центр учбової літертури, 2012. - С. 121-157.
2. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Підручник. 3-тє видання / М.В. Кордон. - Київ: Центр учбової літератури, 2010. - С. 289 — 311.
3. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Історія української культури» / Укл. Моїсеєнко Л.М - Красноармійськ: КІП ДонНТУ, 2010. - 107с.
4. Перегуда Є.В. Історія української культури: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф.Панібудьласка. – К.: КНУБА, 2010. – 149 с.

5. Бокань В. Історія української культури: Навч. посіб./ В. Бокань, Л. Польовий. - К.: МАУП, 2002.- 3-є видання стереотип.- 256 с.

Темі доповідей:

1. Київська Русь — якісно новий етап у розвитку слов'янської культури.
2. Запровадження християнства та його вплив на розвиток культури.
3. Культурні зв'язки Київської русі з сусідніми країнами.
4. культурна спадщина Київської русі і сучасність.

Семінарське заняття № 3.

Тема: “Культура України литовсько-польської доби” XIV — XVII ст.

План

1. Українське Передвідродження.
2. Національна освіта та книгодрукування в Україні.
3. Українська література.
4. Ренесансне мистецтво.

Рекомендована література до теми:

1. Пальм Н. Д. Історія української культури : навчальний посібник / Н. Д. Пальм, Т. Є. Гетало. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 296 с.
2. Історія української культури. Навч. посіб. / За ред. О.Ю. Павлової. - к.: Центр учбової літертури, 2012. - С. 158-180.
3. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Підручник. 3-тє видання / М.В. Кордон. - Київ: Центр учбової літератури, 2010. - С. 289 — 312-345.
4. Бокань В. Історія української культури: Навч. посіб./ В. Бокань, Л. Польовий. - К.: МАУП, 2002.- 3-є видання стереотип.- 256 с.
5. Перегуда Є.В. Історія української культури: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф.Панібудьласка. – К.: КНУБА, 2010. – 149 с.

Темі доповідей:

1. Берестейська церковна унія (1596) і її наслідки для розвитку культури.
2. Усна народна творчість. Історичні пісні, їх тематика і особливості.
3. Козацтво як феномен світової культури.
4. Культура Запорізької Січі.

Семінарське заняття № 4.

Тема: “Доба бароко в історії української культури”

План

1. Утвердження бароко в українському мистецтві та літературі
2. Стан освіти та науки.
3. Розвиток української архітектури XVII-XVIII ст.
4. Бароко в українському образотворчому мистецтві.

Рекомендована література до теми:

1. Пальм Н. Д. Історія української культури : навчальний посібник / Н. Д. Пальм, Т. Є. Гетало. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 296 с.
2. Історія української культури. Навч. посіб. / За ред. О.Ю. Павлової. - к.: Центр учбової літератури, 2012. - С. 181-204.
3. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Підручник. 3-тє видання / М.В. Кордон. - Київ: Центр учбової літератури, 2010. - С. 289 — 323-245.
4. Бокань В. Історія української культури: Навч.посіб./ В. Бокань, Л. Польовий. - К.: МАУП, 2002.- 3-є видання стереотип.- 256 с.
5. Перегуда Є.В. Історія української культури: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф.Панібудьласка. – К.: КНУБА, 2010. – 149 с.

Теми доповідей:

1. Особливості розвитку культури на українських землях за часів гетьманщини.
2. Києво-Могилянська академія — центр освіти і науки.
3. Іван Мазепа - видатний культурний діяч.
4. Діяльність філософа та письменника Г. Сковороди.
5. Бароко — стиль визначних будівель і архітектурних ансамблів.

Семінарське заняття № 5.

Тема: “Культура України періоду національного відродження (кінець XVIII — середина XIX ст.)

План

1. Розвиток українського національно-культурного відродження.
2. Освітньо-науковий і літературний розвиток.
3. Зодчество, живопис, музика і театр.
4. Культурно-просвітницький рух у Галичині.

Рекомендована література до теми:

1. Історія української культури. Навч. посіб. / За ред. О.Ю. Павлової. - к.: Центр учбової літератури, 2012. - С. 121-157.
2. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Підручник. 3-тє видання / М.В. Кордон. - Київ: Центр учбової літератури, 2010. - С. 223-245.
3. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Історія української культури» / Укл. Моїсеєнко Л.М - Красноармійськ: КП ДонНТУ, 2010. - 107с.
4. Перегуда Є.В. Історія української культури: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф.Панібудьласка. – К.: КНУБА, 2010. – 149 с.

Теми доповідей:

1. Історичні обставини і визначальні фактори розвитку культури на українських землях у XIX ст.
2. Досягнення суспільних і природничих наук у першій половині XIX ст. (М.Костомаров, М.максимович, Т. Осиповський, М. Остроградський).

3. Демократично-просвітницький гурток “Руська трійця” та його роль у розвитку української культури на західноукраїнських землях.

Семінарське заняття № 6.

Тема: “Українська культура першої половини ХХ ст.”

План

1. Особливості розвитку української культури на початку ХХ ст.
2. Політика українізації та національно-культурне піднесення у 20-30-ті роки ХХ ст.
3. Розвиток науки та літератури,
4. Український театр, музика та архітектура.

Рекомендована література до теми:

1. Макарчук С.А. Етнічна історія України: Навч. посіб. / С.А. Макарчук. - К.: Знання, 2008. - 471 с.
2. Історія української культури. Навч. посіб. / За ред. О.Ю. Павлової. - к.: Центр учбової літертури, 2012. - С. 229-257.
3. Перегуда Є.В. Історія української культури: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф.Панібудьласка. – К.: КНУБА, 2010. – 149 с.

Теми доповідей:

1. Іван Огієнко і національна вища школа в Україні.
2. Національно-культурна політика Центральної ради та П. Скоропадського.
3. Міфологія радянського тоталітаризму.
4. О. Довженко — кінорежисер, драматург, письменник.

Семінарське заняття № 7.

Тема: “Українська культура періоду хрущовської “відлиги” (середина 50-60 рр.)”

План

1. Розвиток освіти, науки. Літературне шістдесятництво.
2. Мистецькі новації.

Рекомендована література до теми:

1. Історія української культури. Навч. посіб. / За ред. О.Ю. Павлової. - к.: Центр учбової літертури, 2012. - С. 244-257.
2. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Підручник. 3-тє видання / М.В. Кордон. - Київ: Центр учбової літератури, 2010. - 575 с.
3. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Історія української культури» / Укл. Моїсеєнко Л.М - Красноармійськ: КІП ДонНТУ, 2010. - 107с.
4. Перегуда Є.В. Історія української культури: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф.Панібудьласка. – К.: КНУБА, 2010. – 149 с.

5. Бокань В. Історія української культури: Навч. посіб./ В. Бокань, Л. Польовий. - К.: МАУП, 2002.- 3-є видання стереотип.- 256 с.

Теми доповідей:

1. Формування у літераторів та митців нового політичного та естетичного мислення.
2. Нові явища і тенденції в літературі, театрі, живописі, музиці і кінематографі.
3. “Шестидесятники” у літературі та мистецтві.

Семінарське заняття №8.

Тема: “Культура України періоду застою”

План

1. Освіта, наука і духовність у роки незалежності.
2. Проблеми і здобутки українського мистецтва.
3. Діячі української культури в еміграції.
4. Українська культура напередодні ХХІ ст.

Рекомендована література до теми:

1. Пальм Н. Д. Історія української культури : навчальний посібник / Н. Д. Пальм, Т. Є. Гетало. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 296 с.
2. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Історія української культури» / Укл. Моїсеєнко Л.М - Красноармійськ: КП ДонНТУ, 2010. - 107с.
3. Перегуда Є.В. Історія української культури: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф.Панібудьласка. – К.: КНУБА, 2010. – 149 с.
4. Висоцький О.Ю. Історія української культури: Навчальний посібник / О.Ю. Висоцький. — Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. – 130 с.
5. Бокань В. Історія української культури: Навч. посіб./ В. Бокань, Л. Польовий. - К.: МАУП, 2002.- 3-є видання стереотип.- 256 с.

Теми доповідей:

1. Визначні митці та літератори нового політичного та естетичного мислення, їх художні доробки (80-ті роки ХХ ст. - початок ХХІ ст.)
2. Українська Гельсінська група та її історичне значення.
3. Видатний український скульптор, живописець, етнограф — Іван Гончар.
4. Володимир Івасюк - талановитий український композитор.

Семінарське заняття №9.

Тема: “Сучасна українська культура”

План

1. Кардинальні зміни в освіті, науці та літературі.
2. Образотворче мистецтво: живопис, скульптура.
3. Розвиток музики і театру.

Рекомендована література до теми:

1. Пальм Н.Д. Історія української культур: навч. Посіб. / Н.Д. Пальм, Т.Є. Гетало. - Харків:Вид. ХНЕУ, 2013. - 296 с.
2. Історія української культури. Навч. посіб. / За ред. О.Ю. Павлової. - к.: Центр учбової літертури, 2012. - С. 259-271.
3. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Підручник. 3-тє видання / М.В. Кордон. - Київ: Центр учбової літератури, 2010. - 575 с.
4. Галіченко М.В., Поліщук І.Є. Історія української культури.-Херсон, 2014.-85 с.
5. Маключенко В.І. Історія української культури:навчально-методичний посібник / В.І. Маключенко. - К., 2013. - 232 с.

Теми доповідей:

1. Сучасне українське національно-культурне відродження.
2. Внесок українства у світову культуру.
3. Основні проблеми культурного життя в сучасних умовах.
4. Перспективи розвитку культури в Українській державі.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Ю.М. Культурологія: методичні матеріали з аудиторної та самостійної роботи студентів за модульною системою. – Вінниця, 2005.
2. Бойко Ю.М. Українська та зарубіжна культура: історія становлення і розвитку культури стародавнього світу (курс лекцій). – Вінниця, 2001.
3. Бойко Ю.М. Українська та зарубіжна культура: методичні матеріали для самостійної роботи студентів. – Вінниця, 2002.
4. Енциклопедія українознавства. – Т. 1-4. –Львів, 1993 – 1994.
5. Європейська та українська культура в картинах / За ред. І.З. Цехмістро – К., 2003.
6. Історія світової та української культури: Підруч. для вищ. закл. освіти / Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. Ї К.: Літера, 2002. – 463 с.
7. Історія української та зарубіжної культури/ За ред. С.М. Клапчука, В.Ф. Остафійчука. – К.: Видавництво „Знання”, 2002 – 351с.
8. Історія української культури: Побут, письменство, мистецтво, театр, музика / За заг. ред. І.Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994. – 651 с.
9. Історія української культури у 5 т. Т.1. Історія культури давнього

населення України. Асєєв Ю.С., Баран В.Д., Баранов І.А. Ї К.: Наукова думка, 2001. – 1134 с.

10. Історія української культури у 5 т. Т.2. Українська культура XIII – першої половини XVIII століть. Александрович В.С., Балущок В.Г., Боянівська М.Б. – К.: Наукова думка, 2001. – 846 с.

11. Історія української культури у 5 т. Т.3. Українська культура другої половини XVII – XVIII століть. Александрович В.С., Борисенко В.Й., Виврот Т.М. – К.:Наукова думка, 2003. – 1246с.

12. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура. – К., 2003.

13. Культура і побут населення України: Навч. посіб./ За ред. В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх. Ї Київ: Либідь, 1993. – 288 с.

14. Культура і побут населення України. – К., 1991.

15. Культура українського народу: Навч. посіб. /В.М.Русанівський, Г.Д.Вервес, М.В.Гончаренко та ін. – К., 1994.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

16. Мала енциклопедія етнології та етнознавства. – К.,1996.

17. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – Київ: „Обереги”, 1992.

18. Нельговський Б.П. Українське мистецтво: Від найдавніших часів до початку XX ст. – К., 1976.

19. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. – К.: Фірма „Довіра”, 1992

20. Основи художньої культури: Теорія та історія української художньої культури: Навч. посіб. Ч. 2 / Л. В. Анучина, В. Г. Грищаненко, Н. О. Карпова та ін./ За ред. В.О.Лозового, Л.В.Анучиної. Ї Х.: Основа, 1999. – 442 с.

21. Попович М. В. Нарис історії культури України. – К.,1998.

22. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993.

23. Словник символів культури України: Навч. посіб./ За ред. В.П.Коцура; О.І.Потапенко, М.К.Дмитренка. – К.: Міленіум, 2002.

24. Теорія та історія світової і вітчизняної культури / За ред. Н.Я. Горбача – 1992.

25. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: Курс лекцій: Навч. посіб. / А. К. Бичко, П. І. Гнатенко, А. М. Феоктистов та ін. – К.: Либідь, 1992. Ї 390 с.

26. Українська культура: Історія і сучасність: Навч. посіб. для студентів університетів та пед. ін-тів / С. О. Черепанова, В. Г. Скотний, І. В. Бичко та ін. – Львів: Світ, 1994. – 455 с.

27. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича /Упор. С.В.Ульяновська. – К.: Либідь, 1993.

28. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб./ За ред. М.М.Заковича. – К.: Знання, 2000.

29. Українська минувшина. – К., 1993.

30. Українська художня культура. – К.,1996.

Словник

А

Апсида – апсида (грец. склепіння) – виступ будівлі, здебільшого півкруглий в плані (зовні іноді багатокутний або квадратний), перекритий пів куполом або зімкнутим пів склепінням. Вперше абсида з'явилась в давньоримських базиліках. У християнських церквах абсида – вівтарна частина, яка орієнтована зазвичай на схід.

Абсолют – те, що нічим не зумовлене, ні від чого не залежне. У філософії під абсолютном розуміють бога, субстанцію, ідею (Гегель). Абсолютне протилежне відносному (зумовленому, залежному).

Абсолютизм - форма державного правління, за якої верховна влада повністю належить монархові (імператору, царю, королю тощо).д

Абстракціонізм - напрям у модерністському мистецтві ХХ ст., що цілком відмовляється від реалістичного зображення предметів і явищ.

Абстракція – мислене відокремлення окремих властивостей предметів і перетворення їх у самостійні об'єкти (наприклад, електропровідність, твердість, вартість і т.п.). Більшість наукових понять утворені в такий спосіб.

Абсурд – нісенітниця, позбавлена сенсу дія. У філософії Кам'ю одне з головних понять, яке характеризує життя людини.

Авангардизм - узагальнюючий термін для позначення новаторських напрямів у художній культурі ХХ ст., для яких характерний пошук нових, нетрадиційних засобів вираження.

Автохтонний - місцевий, приналежний за походженням до певної території.

Акмеїзм - модерністська течія в російській поезії початку ХХ ст. Акмеїсти проголосили відхід від символізму з його містицизмом, зашифрованою багатозначністю слова, прагненням повернутися до світу реальності. Для поетів-акмеїстів характерна філософська проблематика і відмова під соціальних проблем.

Алогізм – непослідовність у міркуваннях, зумовлена порушенням законів логіки.

Альтруїзм – моральний принцип, в основі якого лежить бажання блага іншому; альтруїзм протилежний егоїзму.

Аморалізм – нігілістичне ставлення до моральних норм.

Ампір - стиль в архітектурі та декоративному мистецтві, який виник наприкінці ХVІІІ - на початку ХІХ у Франції при Наполеоні І, служив втіленню ідей державної могутності, заснований на наслідуванні античних зразків.

Анімізм - уявлення про душу, в основі якого лежить уявлення про природу як живу основу; одухотворення неживої природи.

Андеграунд - нелегальне, яке не підтримується або, навіть, переслідується офіційною владою, явище художньої культури, У 40-х рр. ХХ ст. термін вживався для означення некомерційних фільмів. Пізніше почав використовуватися до певних напрямів інших видів художньої культури.

Антропотеокозм - нероздільність людської, божественної і природної

сфер діяльності; сприйняття світу як ніким не створеного, світу - як вічно живого вогню. Таке світосприйняття було характерним для світогляду стародавніх слов'ян.

Антропоцентризм - принцип, згідно з яким людина є центром Всесвіту і найвищою метою усього, що відбувається у світі.

Апокрифи - книги, твори на біблійні теми, проте вони не увійшли до складу біблійного канону, офіційно не визнані, близькі до житійної літератури.

Апостеріорі – знання, набуте в процесі досвіду

Архетип - прообраз, початкова форма, зразок, модель культурно значимої дії, відносним, процесу, що передається від покоління до покоління на несвідомому рівні. Архетипи становлять результат історичного розвитку людства.

Атман – дух, душа, активний свідомий червень в індійській ведичній традиції.

Б

Балада - ліро-епічний пісенний твір з гостро драматичним сюжетом, що виражає з точки зору народної моралі трагічні конфлікти, породжені надзвичайними чи фантастичними подіями, вчинками та фатальними збігами обставин в особистому, сімейному чи суспільному житті звичайних людей.

Бароко - мистецький та архітектурний напрям, який зародився в Італії та Іспанії у середині XVI ст., поширився на інші європейські країни, існував протягом XIV - XV ст., для якого характерні грандіозність, декоративна пишність, мальовничість, багатство контрастів світла і тіні, вигнутість ліній в архітектурі. Виник в Італії. Порівняно із Західною Європою *стиль бароко в Україні* поширився із значним запізненням (друга половина XVII- XVIII ст.). українське бароко характеризується поєднанням європейського бароко з національними рисами. Українське бароко ще називають *мазепинським, козацьким бароко*. *Мазепинське бароко* - новий тип церкви, архітектура якої виражає ідею української державності.

Бієнале - виставка, фестиваль і т. ін., що проводяться раз на два роки.

Билини - героїчний епос Київської Русі, який виник за княжої доби. У змісті билин відображено зміни у світогляді древніх русичів: співіснування двох світоглядних систем - міфологічної і християнської.

Боді-арт - один з модерністських напрямів, представники якого розглядають власне тіло як матеріал і об'єкт художньої творчості, розмальовують його, роблять надрізи, вдаються до демонстрації різних поз.

Братства - всестанові, загальнонаціональні організації, що створювалися у кінці XVI - на початку XVII ст. при церквах і монастирях. Православні церковні братства матеріально підтримували церкву, відкривали школи, займалися книгодрукуванням та благодійництвом. Братства відігравали велику роль у боротьбі проти полонізації та окатоличення, відстоювали релігійні, політичні, національні, культурні, станові права українців.

Бувальщини - усні оповіді про події, які не виходять хронологічно за межі того, що міг бачити чи чути від безпосереднього учасника оповідач, в яких розповідається про надзвичайні дивовижні явища, надприродні істоти тощо.

(поряд з християнством та ісламом). Виходячи з положення, що життя є страждання, в основі якого лежать бажання, буддизм пропонує свій шлях подолання страждань. Буддизм учить про перевтілення душі (сансара); про закон відплати за вчинені проступки (карма). Метою життя буддиста є досягнення нірвани – злиття з божественною першоосновою світу.

Буддизм – одна з трьох світових релігій

В

Варварство - період історії первісного суспільства (період після дикості перед цивілізацією). Починається з виникненням гончарства і закінчується виготовленням луку і стріл, зародженням писемності. Основним осередком суспільства тих часів був рід, який об'єднував групу людей - кривих родичів, другою формою суспільно-економічних відносин того періоду був родовий лад. Кілька родів становили плем'я.

Велике князівство Московське - державне утворення у Північно-східній Русі зі столицею у Москві. Хронологічні рамки - XIV - XV ст. З середини XVI ст. офіційну назву Великого князівства було змінено на Московське Царство (у зв'язку зі зміною титулу великий князь на цар).

Велике Литовське князівство - державне утворення, що виникло у XIII ст. на основі союзу литовських князів. З другої половини XIII - до початку XV ст. держава мала назву - Велике князівство Литовське, Руське і Жемантійське. Держава припинила своє існування у XVIII ст.

Вертеп - народний ляльковий театр, поширений в Україні за доби бароко. Вертеп складається з різдвяної драми та сатирично-побутової інтермедії. Основним є сюжет про народження Ісуса Христа, погоня Трода. Також персонажами вертепу є запорожець, циган, лях, москаль, селянин тощо. Найдавніші тексти вертепної драми збереглися з другої половини XVIII ст. (Сокирницький вертеп, 1771 р.)

Відродження - найвизначніша перехідна епоха історії людства. Термін "Відродження" було введено в ужиток у XVI ст. італійським живописцем та істориком мистецтва Джордано Базарі, у точному розумінні стосується лише Італії XV ст. - середини XVI ст.

Віра – не обґрунтоване розумом прийняття існування чогось (Бога, долі, моральних чеснот іншого, Атлантиди, наукових об'єктів) за істину і дії у відповідності з цим прийняттям.

Вишивки - вид декоративно-ужиткового мистецтва; орнаментальне або сюжетне зображення на тканині, виконане різними швами.

Г

Гедонізм – етичне вірування, яке проголошує метою життя людини насолоду (Епікур, просвітителі та ін.).

Гілозоїзм – погляд, згідно з яким вся матерія наділена чуттєвістю, яка різною мірою властива неживим, живим тілам і людині (Бруно, Спіноза)

Гіперреалізм - течія в образотворчому мистецтві США і Європи, представники якої намагаються ретельно копіювати фото графік за допомогою живописних і графічних засобів.

Глобалізація – нова форма взаємодії між націями, економічними та політичними системами, значно розширює культурно-інформаційні контакти між народами і державами, впливає на управління, виробництво, торгівлю, ринок праці, політичні утворення та інші суспільні інституції.

Гносеологія (від грец. Гноуйт – «знання» і льгпт – «вчення, наука» – теорія пізнання, розділ філософії. Термін «гносеологія» був уведений і активно застосовується у німецькій філософії XVIII ст.

Гончарство - традиційне українське ремесло, виробництво глиняного посуду, а також інших глиняних виробів (кахлів, іграшок, скульптур). Виникло в епоху неоліту і являло собою значний крок у розвитку продуктивних сил. За доби енеоліту гончарні вироби, окрім утилітарного призначення, починають виконувати й естетичну функцію: їх починають оздоблювати орнаментом, розфарбовуватися глиняними кольоровими фарбами.

Гравюра - вид графіки, в якому зображення є друкованим відбитком з малюнка, виконаного художником-гравером на спеціально підготовленій дошці або ж друкарській формі; пластина, на якому вирізьблено малюнок.

Громади - об'єднання української інтелігенції у другій половині XIX ст., поява яких пов'язана з тимчасовим послабленням цензурних утисків наприкінці 50-х рр. XIX ст.

Гуманізм - система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність.

Д

Деїзм - релігійно-філософське вчення, згідно з яким бог - творець світу і природи, але не втручається у хід процесів і явищ, що відбуваються у ньому. Виник у Великобританії XVII ст. Характерний для світогляду доби Просвітництва.

Держава - суспільство, в якому править закон, за яким живуть усі люди даного суспільства, отже, вони розглядаються як цивілізовані, тобто такі, що мають громадянські права й відповідні достоїнства.

Дефініція – визначення поняття через підведення під ширше (родове) поняття і вказівку видових особливостей. Наприклад, «береза – це дерево з білою корою».

Дикість - період історії первісного суспільства, у сучасній археологічній періодизації відповідають палеоліт і мезоліт. Цей період характеризуються поступовим виділенням людини з тваринного світу, привласнення готових продуктів природи, створенням перших найпростіших знарядь праці, добування вогню. Бере початок у період появи людини і закінчується виникненням гончарства. Виникає перша форма суспільно-економічних відносин - “первісне людське стадо”, яке мешкає на певній території і є невеликою групою людей без професійних та соціальних відмінностей.

Детинець - укріплена центральна частина давнього міста на Русі.

Діадема – начільна прикраса що виглядає як прикрашений обруч, що одягається на голову.

Діаспора - представництво етнічних одиниць за межами материнського етнічного регіону, яке ідентифікує та усвідомлює свою генетичну або духовну єдність з нею. *Українська діаспора* - збірне визначення української

національної спільноти поза межами української національної території.

Драма - п'єса з гострим конфліктом соціального або побутового характеру, який розвивається у постійній напрузі.

Дуалізм – світогляд, який основоположними вважає два рівноправних і протилежних начала (матерію і дух, світле і темне).

Думи - народні епіко-ліричні пісенні твори героїчного, рідше соціально-побутового змісту. Слово “дума” часто зустрічається у давньоукраїнських рукописних джерелах на означення думки, мислення. Згодом набуло іншого змісту і ним почали визначати жанр епічного поетичного твору, епічної пісні героїчного плану.

Духи - група міфологічних персонажів, що нібито постійно взаємодіють з людиною у різноманітних видах її діяльності.

Духовність - внутрішнє психічне життя людини, її моральний світ. Національна свідомість і національна культура - неодмінні ознаки духовності народу.

Е

Екзистенціалізм: 1. Ідеалістична філософська течія, що заперечує об'єктивність буття, реальним вважає лише існування людини та її переживань, твердить про беззмістовність життя, непотрібність суспільної діяльності. 2. Течія літературного модернізму. Виникла в передвоєнні роки, поширилася під час і після Другої світової війни. Характерні риси: суб'єктивізм, індивідуалізм, песимізм, заперечення будь-якого насильства.

Еклектика – поєднання в одному вченні, стилі несумісних, часто суперечливих елементів. Еклектика свідчить про кризу в духовному розвитку, відсутність довершеної системи, яка б пододала ці суперечності.

Експресіонізм - напрям у європейській літературі та мистецтві перших десятиліть ХХ століття. Головним в експресіонізмі проголошувалося вираження суб'єктивних уявлень митця, що зумовило потяг до ірраціональності, загостреної емоційності та гротеску.

Епістемологія- теорія пізнання. Інша назва – гносеологія.

Естетика – філософське вчення про прекрасне, про художнє освоєння дійсності. Основні категорії естетики – прекрасне, трагічне, комічне. Основна проблема- специфічне оціночне ставлення людини до дійсності.

Есхатологія – теологічне вчення про кінець світу.

Етика – філософське вчення про мораль, походження і природу моральних норм, спосіб їх функціонування в суспільстві; теорія моралі.

Етнічна група - спільнота людей, яка має спільні для усіх своїх членів специфічні культурні традиції, спільну культуру.

Етнічна ідентичність - усвідомлення приналежності до певної етнічної спільноти, ідентифікації з іншими членами етносу внаслідок спільності історичної пам'яті, спільності культурних архетипів тощо.

Етнічна культура - культура людей, пов'язаних між собою спільністю історичного походження і території проживання.

Етнос - історично сформована стійка єдність людей, культурна спільність

якої зумовлює єдність психічного самовідчуття..

Етноцентризм - перевага культурних цінностей власного народу над усіма іншими.

Ж

Живопис – вид образотворчого мистецтва, художнє відображення видимого світу фарбами на будь-якій поверхні. Живопис є однією з форм суспільної свідомості, засобом пізнання світу. Найважливішим зображальним та емоційним засобом живопису є колір. Відповідно до призначення творів живопис поділяється на монументальний, станковий, театральнo-декораційний і мініатюру. За тематикою живопис поділяється на жанри: побутовий, історичний, батальний, портрет, пейзаж, натюрморт, міфологічний, релігійний, анімалістичний.

Життя – життєписи людей, яких церква прирівнювала до лику святих, удостоювала церковного шанування і поминання. Складання життя були неодмінною умовою канонізації, тобто визнання святості.

З

Загадки - короткі твори, в основі яких покладено дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього.

Замовляння - словесна формула, яка супроводжує обряди та ритуали, має магичну силу та здатність впливати на оточуючий світ людей та духів з метою отримання певної користі.

Звичай - стереотипний, традиційний спосіб життя, правила поведінки, що зберігаються і постійно відтворюються членами суспільства. Звичай є своєрідною формою регуляції людської діяльності, формою передачі культурного досвіду від покоління до покоління.

Зернь - дрібні позолочені кульки, що впаювалися в персні та інші прикраси за часів Київської Русі.

Золоті ворота - головна урочиста брама давнього Києва, визначна пам'ятка архітектури часів Київської Русі. Споруджено 1037 р. за доби Ярослава Мудрого. Назва походить від позолоченого золотого купола надбрамної церкви.

І

Ідеал – взірєць досконалості, який виступає орієнтиром діяльності людини.

Ідол - в язичницьких релігіях - об'єкт культу, предмет, який уособлює божество, зображує його або сам є об'єктом поклоніння.

Ізборники - хрестоматії, книги, в яких містилися матеріали, уривки з інших творів.

Ікона - зображення Бога, святого, святих, яке є предметом релігійного поклоніння у православ'ї та католицизмі.

Іконографія - правила зображення певного сюжету або особи, пов'язані з релігійною тематикою.

Іконопис - мистецтво писання ікон. Це мистецтво особливо характерне для православної традиції.

Ініціація - важливий магичний обряд посвячення, перехід з однієї вікової

групи до іншої, яка супроводжуються різноманітними випробуваннями.

Інквізиція – судово-слідча установа, створена католицькою церквою в XIII ст. для розслідування ересей.

Інтер'єр - внутрішній простір споруди або приміщення; зображення у художньому творі чи картині внутрішнього вигляду приміщення.

Інтерлюдія - музична композиція, яка виконувалась між актами вистави для ілюстрації чи варіювання тональності п'єси, заміна декорації або обстановки.

Інтермедія - невеличка комічна п'єса або сценка, що виконувалася між актами основної драми, переважно незалежна від її змісту.

Історія культури - узагальнююча дисципліна, яка розглядає культуру як цілісну систему єдності та взаємодії всіх її галузей.

Історичні пісні - ліро-епічні твори про конкретні чи типові історичні події та процеси, відомих історичних осіб та безіменних героїв, чиє життя і вчинки пов'язані з подіями суспільно-політичного життя, в яких відтворено дух певної історичної епохи.

К

Казка - епічний твір народної словесності, в якому відображені різночасові вірування, погляди та уявлення народу у форму структурованої, хронологічно послідовної сюжетної оповіді, яка має чітку композиційну будову, яскраво виражену колізію (в основі якої лежить протиборотство між добром і злом, що завершується перемогою добра).

Кінетичне мистецтво - напрям у західному мистецтві 50-60-х років XX ст. Представники цього напрямку намагалися створювати рухомі конструкції, вдавалися до світових ефектів.

Карма – в буддизмі, джайнізмі та індуїзмі означає закон відплати за моральні вчинки в минулому, який діє при перевтіленні після смерті людини в іншу істоту.

Казуальність – те ж, що і причинність.

Кітч - напрям у сучасній культурі, розрахований на масового споживача, що характеризується примітивністю, безідейністю, розважальністю; масова продукція, позбавлена смаку і розрахована, на зовнішній ефект.

Києво-Могилянська академія - перший вищий навчальний заклад, визначний освітній і культурний центр України. Створена '632 р. в результаті злиття Київської братської школи (засн. 1615) з Лаврською школою (засн. 1631). Об'єднаний навчальний заклад отримав назву Києво-Могилянська колегія на честь свого засновника митрополита П. Могили. У 1701 р. колегія одержала статус академії. Випускники академії зробили значний вклад у розвиток освіти і культури не лише в Україні, але й у Росії, Білорусі, інших країнах. Існувала до 1817 р.

Києво-Печерський лавра - православний чоловічий монастир, заснований 1051 р. у Києві. Відіграла значну роль у розвитку української культури, була центром літописання, іконопису, книгодрукування. Нашу "Печерська" отримала від печер, в яких мешкали його перші поселенці-ченці. Засновниками Києво-Печерського монастиря вважаються ченці Антоній і Феодосій.

Києво-Печерський патерик - збірка творів про історію Києво-Печерського монастиря та його перших подвижників, яка була складена у першій третині XIII ст. (1215 -1230 рр.)

Київська Русь - ранньофеодальна держава з центром у Києві. Існування Київської Русі охоплює період з IX ст. по 40-і рр. XIII ст. Відіграла визначну роль в історії східних слов'ян.

Кирилиця - один з двох слов'янських алфавітів (другий - глаголиця), який було утворено на основі грецької абетки на рубежі IX - X ст. і названо на честь Кирила - визначного просвітника і місіонера християнства. Кирилиця нараховувала 43 літери, які мали не лише фонетичне, а й числове значення. Представляла собою південнослов'янський мовний діалект. Нею написані всі відомі твори XI та інших століть: "Остромирове Євангеліє", Ізборники Святослава 1073 і 1076 рр. "Слово про закон і благодать", "Мстиславове Євангеліє", "Повість минулих літ" та ін.

Класицизм - художній стиль та естетичний напрям у європейській літературі та мистецтві XVII - XVIII ст., для якого характерне звернення до образів і форм античного мистецтва і літератури як ідеального художньо-естетичного еталона, сувора ієрархія жанрів, дотримання певних канонів, що були мірилом вартості творів цього стилю. В Україні класицизм набув поширення наприкінці XVIII - першій половині XIX ст.

Колегія - школа, приватна гімназія XIV - XVII ст., яка утримувалася на кошти меценатів.

Колти - характерні для слов'ян скроневі прикраси, що підвішувалися до головного убору на стрічці, чи металевих ланках - ряснах.

Комедія - жанр драми, в якому дійство і характери трактовані у формі смішного, веселого.

Конструктивізм - зближення архітектури з практикою індустріального побуту.

Контркультура - напрям розвитку культури, який протистоїть офіційній, базовій, домінуючій традиційній культурі, будь-які форми девіантної поведінки.

Концепція - основна точка зору на предмет або явище, провідна ідея в їх систематичному висвітленні.

Концептуальне мистецтво - одна з течій авангардизму, що розглядає художній твір як засіб демонстрації ідей, понять, концепцій. Його представники відмовляються від створення традиційного художнього твору і звертаються до концептуальних об'єктів, що виступають у формі ідей чи проєктів і супроводжуються написами, текстами, іншими позаестетичними засобами.

"Кормча книга" - збірник законів доби Київської Русі, до якого входили давньоруські та візантійські законоположення про містобудування.

Кубізм - модерністська течія в західноєвропейському образотворчому мистецтві початку XX ст., представники якої зображували реальний світ у вигляді комбінацій геометричних форм (куба, кулі, циліндра, конуса тощо) та деформованих фігур.

Культ - інститут вшанування та поклоніння речам, явищам, істотам, божествам.

Культура - це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створена внаслідок цілеспрямованої діяльності людства протягом його історії, а також взаємовідносини, що склалися у процесі використання, відтворення цих цінностей та їх розподілу та обміну. Уперше до наукового обігу поняття “культура” на позначення культури розуму увів Марк Туллій Цицерон.

Культурологія - особлива галузь гуманітарного знання, яка вивчає спосіб життєдіяльності людини, специфіку розвитку матеріальної та духовної культури цивілізацій, етносів, націй. Термін “культурологія” 1909 р. був запропонований В.Освальдом, який виявив різницю між культурологією та соціологією. У контекст антропологічних досліджень про культуру цей термін був уведений американським філософом Леслі Уайтом.

Культурна ідентифікація - самовідчуття людини всередині конкретної культури. *Нова українська ідентифікація* носить національний характер. Сучасна українська ідентифікація є безпосереднім продовженням етнічної та мовно-фольклорної ідентифікації української нації, яка почала активно формуватися з середини ХІХ ст.

Л

Ландшафтне ансамбль - гармонійна єдність просторової композиції, при розробці якого враховується рельєфні, кліматичні компоненти та специфіка ґрунту, флора і фауна, узгоджуються усі елементи.

Легенди - малосюжетні фантастичні оповіді міфологічного, апокрифічного чи історико-героїчного змісту з обов'язковою спрямованістю на вірогідність зображуваних подій та специфікою побудови сюжету на основі своєрідних композиційних прийомів (метаморфози, антропоморфізації предметів і явкщ природи та ін).

Лібералізм – вільнодумство, переконання, що виступають проти традицій, звичаїв і догм. У політиці лібералізм протистоїть консерватизму, в економіці виступає за вільну конкуренцію проти втручання держави. Підкреслює цінність особистості.

Лірична пісня - поетично-музичні твори, в яких через естетичне сприйняття дійсності, буття осмислюється крізь призму людських переживань. У цих піснях майже відсутнє відображення дій, основна увага зосереджена на відтворенні внутрішнього світу людини (психологічний стан, думки, надії, переживання тощо). Лірична пісня виникла пізніше, ніж обрядова поезія. Виділяють два основні розряди ліричних пісень: 1) родинно- побутові; 2) суспільно-побутові.

Література - особлива форма соціальної свідомості, що відображає дійсність у художніх словесних образах.

Літопис - історико-літературний твір доби Київської Русі, в жому фіксувалися події за роками. Назва походить від структури літопису, де оповідь починалася зі слів “в літо”. Пам'ятка літератури, цінне джерело для дослідження слов'янської історії з давніх часів до ХІІІ ст.

Логос – у старогрецькій філософії багатозначний термін: світовий розум і

закон (Геракліт); у неоплатоніків і гностиків виступає як думка і слово Бога.

М

Магія - система обрядів, пов'язаних з візуваннями у здатність надзвичайним чином впливати на людей, тварин, сили природи, на божества та духовний світ з користю для живих.

Майоліка – різновид кераміки, виготовляється з випаленої глини з використанням розписної глазури.

Масова культура - напрям у культурі другої половини ХХ ст., розрахований на доступність широким верствам населення, знижений рівень сприйняття, розважальність.

Матеріальна культура - усі матеріальні предмети, створені людиною, а також винаходи та технології. До матеріальної культури входять такі сфери життєдіяльності людини: культура праці, матеріальне виробництво, культура побуту, культура проживання, культура ставлення до власного тіла та ін. Поділ культури на духовну та матеріальну - досить умовний: будь-який об'єкт культури є складним поєднанням матеріальних і духовних елементів.

Матріархат - період у розвитку первіснообщинного ладу, яка характеризувалася домінуванням жінки у суспільстві та споріднення по материнському роду.

Мініатюра - 1) живописний твір невеликого розміру, що характеризується тонкою технікою виконання на дереві, металі, порцеляні тощо; 2) невеличкий музичний або драматичний твір або театральна п'єса.

Мінімалізм - один з напрямів у мистецтві 60-70-х рр. ХХ ст., твори якого позбавлені зовнішньої декоративності, найчастіше зводяться до використання найпростіших геометричних фігур. Мінімалізм представлений головним чином скульптурою і живописом.

Містерія - жанр релігійної драми ХІІІ - середини ХУІІІ ст. Основними групами містерій були різдвяні і великодні.

Міф - розповідь про богів, духів, героїв, надприродні сили та ін., які брали участь у створенні світу. *Давній праслов'янський міф* - сукупність поглядів, на основі яких пояснювали природні та суспільні явища, здійснювали ритуали та обряди, - тобто своєрідна система уявлень людини про Всесвіт.

Міфологія - сукупність міфів будь-якого народу; наука, яка вивчає міфи.

Мистецтво - це процес і сукупний результат людської діяльності, особлива форма суспільної свідомості, що являє собою вираження дійсності в художніх образах.

Модерн - умовна назва стильового напрямку в європейському та американському мистецтві кінця ХІХ - початку ХХ ст. *Український модерн* характеризується вдалим поєднанням українських національних традицій, характерних пропорцій української сільської хати та дерев'яної церковної архітектури із сучасним розумінням зручності. У декорі широко застосовувалися мотиви української вишивки, дерев'яного різьблення, кераміки.

Модернізм - узагальнююча назва художніх напрямів ХХ ст. Модернізму властивий розрив з ідейними і художніми принципами класичного мистецтва,

пошук нових художніх форм і виражальних засобів.

Монізм – світогляд, який пояснює явища світу, виходячи з однієї субстанції, на відміну від дуалізму і плюралізму.

Монотеїзм - віра в єдиного бога. Монотеїстичним є три основні світові релігії: християнство, іслам і буддизм.

Мораліте - жанр повчальної алегоричної, переважно віршованої драми, що розвивався в Європі XV - XVI ст.

Н

Народна культура - створюється у повсякденній трудовій діяльності народних мас на основі багатого життєвого досвіду, накопиченого століттями.

Народність – це форма спільноти людей, яка історично виникає за родоплемінною спільністю і формується на певній території при натурально-господарчій діяльності у процесі злиття, консолідації різних племен завдяки створенню єдиної мови, культури, традицій, обрядів.

Наука - сфера культури, головними завданнями є формування логічно впорядкованих знань, які з'являються у людства внаслідок спеціально організованого теоретичного та емпіричного вивчення реальності, та побудова раціональних прогнозів.

Нація – полісемантичне поняття, що застосовується для характеристики великих соціокультурних спільнот індустріальної епохи.

Неокласицизм - художні течії другої половини XIX - початку XX ст., що ґрунтувалися на класичних традиціях античного мистецтва, мистецтва епохи Відродження та класицизму.

Неореалізм - напрям в італійському кіно і літературі 40-50-х рр. XX ст. Визначними рисами неореалізму є демократизм і гуманізм, увага до життя простої людини, наявність документальної основи твору (принцип вірності факту).

Нігілізм – заперечення загальноприйнятих цінностей і норм. Одним з проявів нігілізму є «переоцінка цінностей» Ніцше.

Норма – зразок (стандарт) поведінки. Норма як оцінка вчинку з позиції належного пов'язана з цінностями.

О

Обряд - виконання людьми символічно-умовних дій, якими супроводжуються певні події життя людини, календарні свята, окремі трудові процеси.

Оп-арт - напрям у мистецтві модернізму 60-х рр. XX ст., що розробляє в живописі й графіці декоративні ефекти простих геометричних форм, звичайно розрахованих на оптичний ефект.

Опера - музично-драматичний твір, в якому об'єднано інструментальну музику з вокальною, текст та образотворче мистецтво, призначений для виконання в театрі.

Опис – етап наукового пізнання, який полягає у фіксації даних експерименту чи спостереження мовою науки. Розрізняють емпіричне і теоретичне описування явищ.

Оранта — один з іконографічних образів Богоматері, який сформувався за доби середньовіччя. Богородицю зображали на певний зріст з піднятими руками і обернутими від себе долонями. Оранта набула поширення в іконографії та живопису Візантії і Київської Русі.

Ордер - композиція, що складається з вертикальних несучих частин - підпор у вигляді колон та горизонтальної частини - антаблементу.

Орнамент - оздоблювальний візерунок, побудований на повторенні геометричних, рослинних та інших елементів, розташованих симетрично.

“Остромирове Євангеліє” - давньоруська пам'ятка, найдавніша точно датована книга 1056-1057 рр., яка збереглася до наших днів. Книга написана кириличним уставом, оздоблена орнаментами та мініатюрами. Переписав зі староболгарської мови та оформив київський каліграф диякон Григорій.

Офорт - вид гравюри; малюнок вишкрябується гравірувальною голкою на металічній основі, вкритій лаком, після цього прошкрябані місця протравлюються кислотою.

II

Паломницька література - жанр давньоруської літератури, в яких описувалися подорожі до святих місць (у Палестину, на Афон, до Константинополя та ін.).

Панегірик - похвальна промова на честь кого-небудь.

Парсуна - жанр портретного живопису кінця XVI - XVII ст., що використовував прийоми іконопису.

Партесний спів - вокальний жанр, церковне хорове багатоголосся, яке складається із восьми-двадцяти самостійних партій.

Патерики - життєписи і повчання святих отців Церкви, збірки життєписів християнських святих, засновників церкви.

Патріархат - період у розвитку первіснообщинного ладу, для якої характерна домінуюча роль чоловіка у родинному, господарському та суспільному житті.

Пейзаж - жанр образотворчого мистецтва, в якому основним об'єктом зображення є природа.

Перекази - усні оповіді про життєві факти, явища, драматичні ситуації, пов'язані з конкретними історичними подіями, інформація про які передається не очевидцями, а шляхом переповідання почутого (звідси і назва- переказ').

Перун - головний бог у слов'ян- язичників.

Перформанс - один із напрямів у модерністському мистецтві. Виник у 60-х рр. XX ст. Складається з виконання якихось спланованих дій перед публікою. Глядачі обмежуються пасивною роллю, а участі в дійстві не беруть.

Плінфа - широка і тонка випалена цегла великого розміру, яку використовували у будівництві у Візантії та в Київській Русі у X - ХІІІ ст.

Повір'я - фольклорні твори, в яких відображено народний світогляд, язичницькі релігійні вірування, міфологічні демонологічні уявлення та погляди, різноманітні табу, яких мала дотримуватися людин.

Полеміка - зіткнення різних поглядів при обговоренні будь-яких наукових, політичних, літературних та інших питань.

Полемічна література - твори, в яких автор обстоює свій погляд на суспільно-політичні події.

Політеїзм - багатобожжя, віра у багатьох богів.

Політична культура - сфера *культури*, яка вгачає характер і рівень політичних уявлень, знань, оцінок, дій членів суспільства та зміст і якість цінностей, традицій, норм, які регулюють зовнішні та внутрішні відносини у суспільстві.

Поп-арт — неоавангардистський напрям у 60-х рр. ХХ ст., що на противагу абстрактному мистецтву має предметний характер. Митці цього напрямку використовують у своїх композиціях побутові предмети, промислові відходи тощо.

Постмодерн (те, що йде після модерну) - напрям у сучасній культурі, що сформувався у 70-х р. ХХ ст.

Правова культура - інститут формалізованих нормативних взаємовідносин, що регулюються обов'язковим для виконання законами, юридичними нормами та охороняються державою.

Прислів'я - стійкий афористичний вислів, що у стислій, точній формі висловлює думку про певні життєві явища, людські вчинки тощо (Наприклад: кров людська - не водиця, проливатися не годиться).

Приказки - образний вислів або мовний зворот, який влучно характеризує людину, її вчинки, явища життя та ін, і є елементом першої частини прислів'я (Наприклад: кров людська - не водиця).

Проповідь - промова релігійного характеру, яка виголошується священиком, основним завданням якої є пояснити Святе Письмо.

“Просвіти” - національно-культурні, економічні та освітні українські товариства, створені у ХІХ ст.

Просвітництво — політичний, ідейно-філософський та культурний рух, поширений у країнах Західної Європи та Північної Америки у ХVІІ - ХVІІІ ст. Просвітники критикували феодально-релігійний спосіб життя і утверджували духовно-ідеологічні та політичні засади буржуазного суспільства. Термін “Просвітництво” вперше вживається у Вольтерата Й., Г. Гердера, але утверджується у науковій літературі після статті І. Канта “Що таке Просвітництво?” (1784 р.).

Псалтир - одна з частин Біблії, книга псалмів - релігійних пісень.

Р

Реалізм - літературний напрям, який характеризується правдивим і всебічним відображенням дійсності на основі типізації життєвих явищ.

Релігія - одна з форм суспільної свідомості - сукупність духовних уявлень, що ґрунтується на вірі в існуванні в Бога або богів, а також відповідна поведінка і специфічні дії людини (культ).

Рефлексія – акт пізнання, предметом якого є пізнавальна діяльність свідомості, Я. Пізнання можна досліджувати через результати – зміну наукових ідей, теорій – це об'єктивний метод, а можна через аналіз суб'єктивної діяльності пізнання – це рефлексія.

Реформація - широкий суспільний рух у Західній і Центральній Європі

XVI с", що поєднував у собі суспільно-політичні і релігійні течії Реформації. Зазвичай, розглядається як другий етап у розвитку західноєвропейського Відродження, і мала місце у країнах Центральної та Північної Європи (т. з. Північне Відродження).

Риторика – теорія красномовства; наука про ораторське мистецтво; майстерність вживання мови для передачі інформації і для інтелектуального та емоційного переконання.

Ритуал – форма складної символічної поведінки, система дій та мовлення, яка є основним вираженням культових взаємин.

Родинно-побутові пісні - ліричні поетично-музичні твори, в яких відображено почуття, переживання, думки людини, пов'язані з її особистим життям, подіями у сім'ї, родинними стосунками (пісні про кохання тощо).

Розстріляне відродження - процес винищення радянськими каральними органами української творчої інтелігенції у 30-х рр. ХХ ст.

Рококо - стилістичний напрям в європейському мистецтві першої половини ХVІІІ ст. Характеризується відходом від реального життя у світ фантазії, театралізованої гри, міфологічних сюжетів. Виник на початку ХVІІ ст. у Франції і панував до середини століття, але його вплив на європейську культуру відчувався аж до кінця ХVІІІ ст. Таку назву він отримав за манірність, легкість, декоративність, химерність і фантастичність орнаментальних мотивів, вигадливість форм. Рококо мав переважно світський характер. Цей стиль більш камерний-та інтимний, щирий, пов'язаний з побутом людини. Найбільшого свого розвитку набув у галузі прикладного мистецтва. Світ мініатюрних форм рококо знайшов свій найбільший вияв у посуді, бронзі, меблях, порцеляні, шпалерах, оформленні інтер'єру.

Романтизм - ідейний і художній напрям в європейських та американських культурах кінця ХVІІІ - першої половини ХІХ ст. Романтизм заперечував канони класицизму, йому властива увага до внутрішнього світу героїв, підкреслене зображення пристрастей, напруженість сюжету, мальовничість описів і характеристик.

“Руська правда” - перше письмове зведення законів Київської Русі ХІ - ХІІ ст.

С

Садово-паркове мистецтво - мистецтво створення парків, садів та ін. озелених об'єктів, органічне поєднання природних (клімат, рельєф, вода, рослинність) і штучних (архітектурні та інженерні споруди, скульптура, елементи благоустрою) компонентів для задоволення соціально-функціональних та естетичних потреб людини.

Світогляд – певна цілісність найбільш загальних знань, цінностей і практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу. Типами світогляду є міфологія, релігія і філософія.

Семантика – одна з характерних рис людини, яка полягає в тому, що вона (подібно до Бога) може діяти з власної волі, не де термінуючись обставинами. Свобода – підстава моральності людини. В політичній сфері розширення

свобод передбачає збільшення відповідальності.

Семіотика – наука про знакові системи. Основоположник Ч. Пірс.

Сентименталізм - літературний напрям другої половини XVIII - початку XIX ст., що характеризується прагненням відтворити світ почуттів простої людини і викликати співчуття до героїв у читачів.

Символізм - модерністський літературний напрям кінця XIX -XX ст. Виник у Франції. Символісти відмовилися від зображення реалій життя і метою своєї творчості вважали пошук прихованої краси світу. На місце художнього образу вони ставили художній символ, що містить у собі ряд значень. Намагалися надати своїм творам музикальності, співзвучності, бо тільки музику вважали мистецтвом.

Синкретизм - поєднання різнорідних елементів (танцю, співу, музики, слова, жестів і т. д.) у єдиному вираженні. Синкретизм є характерним для первісного періоду розвитку культури.

Скань — вид ювелірної техніки: ажурний або напаяний на металічний фон візерунок з тонкого золотого, срібного або мідного дроту.

Скоморохи - мандрівні актори, співаки, музиканти, акробати і дресирувальники доби Київської Русі.

“Слово” - твір церковно-повчального характеру часів Київської Русі. Сюжетом могла бути історична подія, моральна тематика тощо.

Станкове мистецтво - твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер; у живопису - картина, у скульптурі - статуя, погруддя. За доби Київської Русі - це ікони.

Субкультура - часткова культурна підсистема всередині системи базової, домінуючої культури суспільства. Кожна культура є цілісним утворенням, що складається з множинності субкультур, проте вони не є її механічними складниками. У реальному житті вони перехрещуються, зливаються, розмежовуються або ж відрізняються за деяким параметрами аж до протистояння основному масиву культури, перетворюючись на його альтернативу. Розрізняють професійні, молодіжні, наукові, творчі, релігійні субкультури, субкультури національних меншин тощо.

Супрематизм - різновид абстракціонізму; твори супрематизму є комбінаціями кольорових геометричних фігур (квадрат, трикутник, коло).

Соціально-побутові (суспільно-побутові) ліричні пісні - фольклорні твори, в яких відображено почуття, роздуми певних соціальних груп (козаків, чумаків, рекрутів, наймитів тощо), викликані подіями чи обставинами суспільного життя народу, позначені характерним рисам станового побуту.

Суспільство - організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному ступені історичного розвитку; соціальна система, заснована на співпраці людей, має вгасну динамічну систему взаємозв'язків його членів, об'єднаних сімейними узами, груповими, становими, класовими та національними відносинами.

Сюрреалізм - модерністська течія в літературі і мистецтві XX ст., яка намагається джерела творчості знайти в підсвідомості.

Табу - первісно: релігійна заборона на використання певних предметів, дій, слів, порушення якої накличе кару вищих сил. Заборона.

Теологія – богослов'я, вчення про бога, система християнських догматів.

Тотемізм - сукупність уявлень та вірувань у надприродній зв'язок між людьми (плем'ям, родом) та окремими видами рослин, тварин, птахів, звірів.

Тоталітаризм - форма державного правління, що характеризується повним (тотальним) контролем держави над усіма сферами життя суспільства, ліквідацією демократичних свобод.

Традиції - конкретні форми прояву звичаїв, звичок, обрядів і ритуалів, поведінки, дій, оцінок, які характеризуються особливою стійкістю та цілеспрямованими зусиллями людей з метою збереження та передачі їх наступним поколінням; форми передачі соціального досвіду.

Традиційна культура - культура, характерною особливістю якої є дуже повільний характер змін, Передається від покоління до покоління майже у незмінному вигляді шляхом неписьмової і невербальної комунікації.

Требник – церк. кн., яка містить богослужіння і моління, що виконуються для окремих осіб чи груп (треби) і не пов'язані з св. Місцями (церква, престол) та церк. календарем (свята, обходи). Т. вживається для чинів хрещення, миропомазання, покаяння, шлюбу, висвячень і різних треб (похорон, освячення дому) та містить пасхалію та ін.

У

Унісон – одночасне звучання кількох звуків однієї висоту

Українська культура - сукупність надбань, спосіб сприйняття світу, система мислення та творчості українського народу.

Утилітаризм – етичне вчення, згідно з яким в основі моральних вчинків людини лежить користь. Засновником утилітаризму є англійський мислитель І. Бентам.

Ф

Фактура – особливості побудови та оздоблення поверхні предмета. Фактура у живописі та архітектурі – своєрідність художньої техніки.

Фасад – зовнішній вигляд певного боку або частини споруди.

Феєрія - п'єса з фантастичним казковим сюжетом, яка заснована на ефектах магії, чудес, яскравої видовищності. Присутні вигадані персонажі, яких наділено надприродною, магічною силою; чарівне, казкове видовище.

Фетишизм - система уявлень про надприродні властивості предметів і речей та поклоніння їм.

Фовізм - один з напрямів модернізму, для якого властиві поєднання яскравих, “агресивних” кольорів, декоративність, пластичні деформації предметів.

Фольклор - художнє відображення дійсності у словесно-музично-хореографічних і драматичних формах колективної народної творчості, нерозривно пов'язаний з життя і побутом людини. Є відображенням світоглядних, етичних та естетичних поглядів народу.

Фортифікація - способи будівництва спеціальних військових споруд з метою полегшення бою для своїх військ та ускладнення для військ противника.

Фреска - художнє зображення, виконане водяними фарбами на вологій штукатурці.

Футиризм - авангардистський напрям у літературі і мистецтві, представники якого намагалися створити мистецтво майбутнього, відкидали класичну художню спадщину, насаджували ідеї фантастики, урбанізму, крайнього формалізму.

Х

Хепенінг - напрям у модерністському мистецтві, що виник у кінці 50-х рр. ХХ ст. у США. В основі хепенінгу - виконання художником якоїсь незапланованої дії перед публікою та за її участю.

Християнство - монотеїстична релігія. Поряд з ісламом та буддизмом входить до числа трьох світових релігій.

Художній образ – це суть мистецтва. Чуттєве відтворення життя, яке зроблене із суб'єктивних, авторських пізнань.

Художня культура - сукупність художніх цінностей, їх відтворення та функціонування.

Хуторянство - течія у художньому мисленні України ХІХ - ХХ ст., у центрі якої - захист гідності “маленької людини” та критика урбаністичної цивілізації.

Ц

Цінності - це уявлення про норми життя суспільства, які соціально схвалені і прийняті більшістю членів цього суспільства; матеріальні предмети, або духовні принципи, які мають певне значення для даного соціального суб'єкта з позиції задоволення його потреб та інтересів.

Цивілізація - рівень, ступінь суспільного розвитку, матеріальної та духовної культури. Поняття “цивілізація” було відоме за античних часів у значенні протиставлення античного суспільства варварському оточенню.

Ч

Часослов, або молитвослов – церковно-богослужбова книга, що містить молитви щоденних церковних служб, призначена для вжитку священників, читців і співаків. Назва походить від слова «часи» (години), частини церковних служб.

Чернь - сплав срібла, свинцю, сірки та інших компонентів, використовувався ювелірами Київської Русі.

Ш

Шкільна драма - вистави ХVІІ - ХVІІІ ст, що ставилися учнями Києве» Могилянської колегії, академії та братських шкіл за творами викладачів цих закладів. У них використовувалися релігійні, біблійні та історичні сюжет дидактичного характеру.

Я

Язичництво - форми релігії, що засновані на політеїзмі. Синонімом є поганство.